

Особливості політичної модернізації в Азербайджані

Еміль Рагімов,
аспірант кафедри політології
Інституту міжнародних відносин
Міжрегіональної академії управління персоналом

Стаття присвячена дослідженню складного процесу демократичних змін у політичній сфері Азербайджану. В процесі політичної модернізації відбувається як становлення нових, так і еволюція вже існуючих політичних інститутів, які перебувають у складній динамічній взаємодії.

Аналіз ситуації у нових державах пострадянського простору здійснюється багатьма дослідниками. Проте значна кількість праць хибує або на вузьке розуміння ролі суб'єкта модернізації, або на недооцінку того, що за кожним поняттям стоїть не тільки відомий клас явищ, але й методологічний підхід до їх інтерпретації. Ця обставина створює певні труднощі для вивчення особливостей політичної модернізації.

Модернізаційні процеси в Азербайджані з приходом (1993 р.) Г. Алієва до керівництва державою (після періоду дезорганізації життя в країні) набули незворотного характеру. Тут, безперечно, дався взнаки досвід Г. Алієва як керівника республіки у складі СРСР у 1970-х роках. Ще тоді він проявив високі якості політика, здатного здійснювати ефективну модернізацію, зокрема в нафтовій і машинобудівній промисловості. При цьому він прагнув здійснювати „азербайджанізацію” Азербайджану, тобто стояв на позиціях національної демократії як форми неоконсерватизму, що і нині лишається основою національної ідеології.

Прогресивні зміни, що відбуваються нині в Азербайджані, є, безумовно, результатом політики модернізації, яка здійснюється, на відміну від епохи Азербайджанської РСР, у принципово іншій історичній ситуації, коли чимало найбільш розвинених країн світу вже увійшли у новий етап розвитку, який дістав назву постіндустріального чи інформаційного суспільства.

Найважливішою особливістю політичної реальності Азербайджану є реалізація політики прискореної модернізації на базі ліберально-демократичної ідеології, що включає такі принципи й ідеали, як

громадянське суспільство, правова держава, парламентаризм, поділ державної влади, природні права людини, ринкова економіка тощо.

Аналіз процесу модернізації Азербайджану здійснюється, зокрема, у працях керівника Адміністрації Президента Р. Мехтієва. Слід зазначити, що Р. Мехтієв належить до плеяди державних діячів, яких висунув на перші позиції і виховав Г. Алієв, і які нині втілюють його ідеї в життя. Згідно з цим автором, опорна концепція Г. Алієва у 1993 - 2003 роках була такою: синтез сильної держави як органічно-етатистський варіант соціального консерватизму з регульованою ринковою економікою, що розвивається еволюційним шляхом. Це консерватизм, але консерватизм своєрідний, азербайджанський, що базується на прогресистській практиці другої Азербайджанської Республіки [1].

Політика модернізації зачепила всі сфери суспільства, а насамперед економіку і соціальну сферу. Однак її реалізація пов'язана з багатьма труднощами, в першу чергу, з вирішенням такої гострої для країни проблеми, як нагірно-карабахський збройний конфлікт, що переріс у війну між Азербайджаном та Вірменією. Її результатом стала окупація понад 20 відсотків азербайджанських земель, більше мільйона азербайджанців стали біженцями.

Однак і в такій непростій ситуації політика модернізації дозволила створити нові інститути державної політичної влади на основі цивілізаційних принципів ідентифікації національної державності, взаємної моральної відповідальності громадян і держави. Було здійснено реформу в соціальній і аграрній сферах. Узаконено приватну власність на землю; майно колгоспів і радгоспів приватизовано.

Ключову роль у здійсненні політики широкомасштабної модернізації відіграли державні програми, прийняті Міллі Меджлісом (парламентом Азербайджану), які дозволили добитися радикальних перетворень у банківсько-кредитній, податковій, бюджетній, грошовій, судовій, правоохоронній і пенітенціарній системах.

Структурні зміни стосувалися й державного управління, що дозволило значно зміцнити збройні сили і службу безпеки. Певні зрушення помітні у сфері забезпечення свободи слова та совісті, недоторканності особи, прав людини і громадянина. Завдяки утвердженню атмосфери толерантності досягнуто прогресу на шляху формування громадянського суспільства. Ці досягнення обумовлені, зокрема, тим, що 12 листопада 1995 року було прийнято Конституцію Азербайджанської Республіки. Проте для повної реалізації її положень потрібен ще час і значні зусилля як керівництва країни, так і суспільства в цілому [2].

Однією з характерних рис політичної модернізації є її гнучкий стиль, який виправдав себе у внутрішній і зовнішній політиці. Він забезпечував відкритий діалог у суспільстві, сприяв утвердженню нових тенденцій у відносинах як з Росією, так і з євроатлантичною спільнотою, що було позитивно сприйнято лідерами багатьох країн. На підтвердження цього

наведемо думку В. Сокура з Jamestown Foundation: „Назвіть хоч єдину мусульманську країну, де світська держава - це безперечний національний вибір, а прозахідна орієнтація ґрунтується на політичному консенсусі, який поєднує правлячу еліту, опозиційні партії і населення. Де транснаціональні нафтові компанії справді популярні, а відносини з Ізраїлем дружні. Присутність НАТО будуть вітати, а участь в антитерористичній коаліції вважається синонімом національного інтересу” [3].

Новий етап у політичній модернізації Азербайджану пов'язаний з діяльністю президента І. Алієва. Він продовжив реалізацію політичного курсу Г. Алієва на набуття Азербайджаном статусу регіонального лідера, активізацію зусиль стосовно вирішення нагріно-карабахського конфлікту з огляду на необхідність забезпечення територіальної цілісності країни.

Стратегічний шлях політики модернізації, який реалізує І. Алієв у внутрішній і зовнішній сфері, націлений на перетворення Азербайджану на сучасну державу зі своїми культурно-цивілізаційними особливостями. За роки правління І. Алієва розпочато важливі кроки в реалізації таких демократичних цінностей, як повага до прав людини, забезпечення свободи слова й думки, „європеїзація” державного будівництва. На це звертає увагу, зокрема, й Р. Мехтієв у статті „Визначаючи стратегію майбутнього: курс на модернізацію”; він характеризує цю політику як масштабний проект демократичного транзиту Азербайджану [5].

Схематично модернізація країни передбачає сім основних компонентів матриці національного розвитку: демократизацію, лідерство, лібералізацію, національну ідею, інтелектуалізацію, активну й багатовекторну дипломатію, посилення обороноздатності країни.

Далі розкриємо її сутнісні характеристики.

Демократизація

Реалізація широкого комплексу економічних заходів, що радикально впливають на збільшення фінансових можливостей громадян, неминуче призведе до модернізації поведінкових стереотипів суспільства, демократизації суспільної свідомості. Це означає якісну зміну суспільно-політичного ландшафту країни в контексті формату цивілізованої конкурентності взаємин влади й опозиції. Наступний період сприятиме завершенню етапу становлення базису громадянського суспільства. А головне - переведе суспільну свідомість у простір нових постіндустріальних цінностей.

Лідерство

У ракурсі активної реалізації проектів економічного розвитку, покликаних закріпити за Азербайджаном роль регіонального лідера на Південному Кавказі, буде продовжено політику з пошуку стійких союзницьких відносин. У цьому контексті очікується диверсифікованість

зовнішньоекономічного вектора Азербайджану на Схід, адже загальновізвано, що Азійсько-Тихоокеанський регіон стане місцем, де розгорнуться визначальні політичні події ХХІ століття. При цьому Азербайджан може виступити не тільки гарантом енергетичної безпеки Європи, але й стати важливим суб'єктом формування архітектури безпеки на Сході.

Лібералізація

У найближче п'ятиріччя відкриється простір для дії механізмів ринкового регулювання, зменшення адміністративного втручання держави в економіку, а також у формах прямого державного регулювання. Основною функцією держави стане створення й підтримка конкурентного середовища шляхом прийняття господарського й цивільного законодавства, спрощення і здешевлення створення нових приватних підприємств, підтримки середнього і малого бізнесу.

Національна ідея

Настає час формування адаптованої до складних світових реалій національної ідеї, базовою підставою якої служать концепції державності, закладені Г. Алієвим. У цьому контексті стрижнем національної ідеї є примат держави як найважливішого концепту в житті кожного азербайджанця. Саме Азербайджан і азербайджанство стає переломленням соціально-політичних, морально-духовних і сакральних цінностей, сформованих азербайджанським народом протягом століть, - історії, мови, культури і релігії як субкультурного фактора. Ці аспекти - національна історія, азербайджанська мова, данина традиціям і самобутності нашої культури, а також релігійна толерантність формують сьогодні й майбутнє азербайджанської державності як суверенного суб'єкта світової політики.

Інтелектуалізація

Найважливішим суспільно-політичним і економічним завданням є розвиток людського потенціалу, розбудова суспільства знань та інноваційної політики. Завдання полягає в забезпеченні політичного суверенітету і стійкого економічного добробуту держави шляхом інтелектуального прориву в національному розвитку. Основне завдання президента І. Алієва полягає у відновленні й розширенні інтелектуального базису нації, що визначить стратегію розвитку.

Активна й багатовекторна дипломатія

Сучасні реалії вимагають від Азербайджану активної дипломатії в контексті вирішення як локальних завдань, що обумовлюються національними інтересами, так і активного залучення до вирішення

глобальних проблем. Основна перевага багатовекторності - це широкі перспективи, які створюють плацдарм для того, щоб кожна сторона могла проявити ініціативу.

Посилення обороноздатності держави

Важливим завданням національно-державного будівництва є формування потенційно потужного ресурсу збройних сил Азербайджану. В основі вирішення питань забезпечення територіальної цілісності та суверенітету країни лежить завдання формування передової системи збройних сил і військово-промислового комплексу.

Суспільно-політична палітра в сучасному Азербайджані насичена й різноманітна. Тут не бракує політичних партій, але відчувається потреба в нових ідеях удосконалювання суспільства, системи державного управління.

В цілому таке розуміння в країні існує, однак воно нівелюється, насамперед, уніформізмом партій. Їх політичні платформи багато в чому схожі, зокрема - вимогою звільнення окупованих територій республіки, утвердження ідеалів соціальної справедливості, справжньої демократії, викоренення корупції. Та й кінцева мета у всіх одна - „процвітання Азербайджану”. Деякі партії наголошують на необхідності зростання національної самосвідомості, хтось вважає, що найголовніше - не помилитися у виборі союзників, а комусь панацеєю ввижається лібералізація економіки, залучення інвестицій, що стимулюватиме жаданий „нафтодоларовий дощ”.

Все це і окремо, і разом узятє корисне й навіть необхідне, але тільки при одній умові - реальному й органічно прискореному відновленні країни в перспективі розвитку суспільної системи та життєвого простору людини і громадянина.

Азербайджан вибудовує стратегію свого розвитку переважно на векторі реалізації західних цінностей, а це процес нелегкий. По суті, це обумовлюється національною політичною культурою азербайджанського суспільства, що поєднує елементи ісламської культури, тюркізму, радянської ідеології та ліберальної демократії.

Азербайджан відчуває значний дефіцит в сучасних цивілізаційних формах громадського життя. Політична і правова культура в країні все ще „недорозвинені”, фрагментарні, що ускладнює формування громадянського суспільства як одного з головних завдань політичної модернізації.

Сучасний Азербайджан є суспільством і державою перехідного типу, у якому відбувається складний і суперечливий процес системної модернізації соціальних, економічних і політичних структур. Ця складність багато в чому обумовлюється нерозв'язаністю ключового завдання - звільнення окупованих територій, повернення біженців на рідні землі.

Адже саме територіальна проблема, явно виражена воєнна ситуація (на межі між азербайджанською і вірменською сторонами щодня лунає стрілянина, яка переростає на реальні бойові дії, які часом тривають кілька діб) є головними причинами нестабільності. Вишукуючи шляхи та механізми вирішення цієї складної проблеми, керівництво Азербайджану наполегливо здійснює політику модернізації, спрямовану на забезпечення стабільності й процвітання країни.

Найбільш характерною особливістю політичної модернізації в Азербайджані є те, що модернізаційні проекти створювалися під потужним впливом досвіду західних країн, у яких свого часу суспільні зміни мали органічний характер, а не „навздогін”.

У перші роки незалежності об'єктивно існували труднощі з сприйняттям політичних змін. Мало хто замислювався, який „різновид” демократії потрібен Азербайджану. При цьому під демократією мався на увазі й політичний режим як такий, і суспільно-політичні відносини в широкому значенні слова. Сам процес розбудови, чи запровадження демократії здійснювався за принципом запозичення, використовувалася спрощена схема копіювання моделей, використаних у світовій практиці. Не було цілісного сприйняття моделі демократії, яку необхідно будувати з урахуванням національної специфіки і запитів самого носія політичної влади - азербайджанського народу.

Це, у свою чергу, не могло не породити гострих суперечностей, а часом і конфліктів. Масова політична свідомість азербайджанців є переважно „соборною”, і тому для неї чужі традиції західного парламентаризму з його процедурністю, розумінням влади як інструмента, що перебуває в руках суспільства й застосовується для постійного коректування та розвитку різних соціальних груп, політичних сил і політичної особистості. Відтак західні норми політичного, економічного та соціального життя не імплементуються в азербайджанське суспільство. І це нормально, оскільки „вестернізація” у її чистому вигляді не може бути конструктивною.

Становлення і розвиток базових інститутів держави має впливати не тільки на народження якісно нової суспільної системи, але й передбачає зміцнення демократичних інститутів чинної політичної системи, формування громадянського суспільства. Політичною модернізацією азербайджанської державності має стати прийняття масовою культурою сучасних загальнолюдських цінностей - демократії, свободи, ринкових відносин тощо.

Ключовим моментом політичної модернізації Азербайджану стає формування системи поділу влади й балансу політичних сил, які мають забезпечити ефективне й результативне державне управління. Основою такої системи є розвинене і збалансоване громадянське суспільство, що являє собою відкриту систему суспільної взаємодії, здатної до саморегулювання. Але й дотепер поведінка більшості азербайджанців, рівень їх участі у прийнятті та реалізації політичних рішень залишаються

мінімальними. Це свідчить, що азербайджанське суспільство все ще не стало громадянським у його ліберально-демократичному розумінні.

Саме проблема неготовності азербайджанського суспільства „відразу” прийняти „європеїзацію” ускладнює процес впровадження владою європейських цінностей, модернізацію держави і суспільства. В Азербайджані, як у суспільстві, так і в інститутах влади, часом спостерігаються прояви авторитаризму, що перешкоджає реалізації демократичних цінностей.

Можна сформулювати такі концептуальні положення щодо особливостей політичної модернізації в Азербайджані:

1) політична культура суспільства характеризується наявністю двох впливових політичних стилів - авторитарного і демократичного. Таке становище не має дивувати, оскільки залишки елементів радянської авторитарної системи дуже повільно „розмиваються” під впливом політичної модернізації;

2) модернізаційні процеси мають не органічний характер, як на Заході, а розвиток „навздогін”, і це постійно створює серйозні проблеми в ході політичної модернізації;

3) найзначнішою перешкодою у здійсненні політичної модернізації є воєнна ситуація в країні, а також відносна неготовність самого суспільства прийняти західні цінності;

4) політична модернізація Азербайджану сприяла значному відновленню країни у всіх сферах, однак не виправдалися надії реформаторів на швидке й значне скорочення розриву між ним і найбільш розвиненими країнами. При цьому особливістю політичних змін у країні є паралельне існування суперечностей кількох історичних рівнів - у перехідному суспільстві одночасно існують, протидіючи одне одному, різні соціальні інститути, структури, спільноти з протилежними ідеалами, інтересами й цілями.

Література:

1. **Талят Алигейдар.** Модернизация или вестернизация? // Сайт „1news.az” http://1news.az/articles.php?item_id=20080515095418989&sec_id=39

2. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики от 18 декабря 2006 года // Сайт Национальной библиотеки Азербайджана - <http://www.anl.az/rp8.html>

3. **Потапов А.** Гейдар Алиев – архитектор нового Азербайджана // Сайт „Известия.ру” - <http://www.izvestia.ru/azerbaijan/article44630/>

4. **Рзакулиев Р.** Азербайджан – курс на модернизацию / / Сайт „Трендз” <http://news.trendaz.com/index.shtml?show=news&newsid=1116011&lang=RU>